

Jubileumsutställningen i hortikulturens historia

Fallet Bondegården

Andrej Slávik

Samma år som denna Bulletin går i tryck firar Göteborg sitt 400-årsjubileum under erforderlig pompa och ståt! Dock kan festligheterna, vid närmare eftertanke, lika väl betraktas som ett 100-årsjubileum för den nog så ståtliga Jubileumsutställningen 1923 – i synnerhet som den, i likhet med årets evenemang, blev två år försenad. Huruvida framtidens trädgårdshistoriker kommer skriva artiklar om den nyligen påbörjade Jubileumsparken (Göteborgs stad, 2022) återstår att se. För egen del kan vi knappast låta bli att fråga oss vilken betydelse 1923 års utställning ska tillmätas i hortikulturens historia.

Tidigare forskning om Jubileumsutställningen har framför allt intresserat sig för den spänning mellan tradition och innovation, historisk förankring och tekniska framsteg som präglade evenemanget (Houltz, 2003). Föga förvånande ligger tonvikten på själva utställningarna och deras arkitektoniska inramning, medan den växtlighet som i sin tur bildade inramning till arkitekturen som mest omnämns i förbigående (s. 86). Här finns alltså mycket kvar att göra – och många spännande infallsvinklar! En annan

artikel hade kunnat handla om gestaltningen av själva utställningsområdet, vars båda arkitekter var angelägna om att bevara uppvuxna träd, kanta fasaderna med rabatter och klä in dem med klängväxter (Bjerke & Ericson, 1930, s. 25–28); om anläggandet av Näckrosdammen – utställningens hortikulturella blickfång (Fig. 1) – under ledning av en ung Erik Bülow-Hübe, sedermera mångårig förste stadsingenjör i Malmö (Bülow-Hübe, 1923; jfr. Pehrsson, 2000); om landeriet Lisebergs förvandling ”från komark till nöjespark” med storstilade planteringar och en omfattande egen odling (Nilsson & Johansson, 1998); eller också om invigningen av Göteborgs botaniska trädgård, vars nära förbindelse med jubileumsfirandet ännu inte har blivit tillräckligt belyst (jfr. Eriksson, 1991, s. 27–29). Här ska vi i stället rikta uppmärksamheten mot en annan plats i Jubileumsutställningens ”gröna” landskap, en som idag är i stort sett försvunnen och nästan helt bortglömd.

Platsen i fråga låg utanför Jonsered och kallades Bondegården efter en tidigare ägare, författaren och amatöretnografen August Bondeson, men troligen också som en anspelning – kanske rent av en göteborgsvits? – på ordet bondgård. År 1909 förvärvades den

■ Fig.1. "Göteborgs Jubileum (Minnesutställningen), 1923. Näckrosdammen, Klippträdgården, Konditoriet, Minareterna." Fotograf: Fotomonopolet. Arkitektur- och designcentrum (ArkDes), ARKM.1974-104-093-01.

av Erik L. Magnus (1884–1969), en ung industriman från Göteborg vars namn avslöjade hans judiska påbrå: Magnus är visserligen ett vanligt svenskt namn, men inte som efternamn. Hans förfäder hade ursprungligen hetat Monasch men anpassat sig efter de språkliga omständigheterna, antingen medan de fortfarande vistades i norra Tyskland eller när de först anlände till Västsverige vid slutet av 1700-talet. Som några av de första judarna att bosätta sig i landet sedan Gustav III hade lättat på restriktionerna kring invandring för att befördra handel och industri kom släkten Magnus att spela en avgörande roll inom Göteborgs betydande judiska samhälle såväl som för stadens kulturella och ekonomiska liv i stort. (Gillingstam, 1982–84)

Som ung man tog Erik Magnus ingenjörsexamen vid Chalmers tekniska läroanstalt och prövade lyckan i den spirande svenska bilindustrin innan han fick anställning, först som prokurist (firmatecknare) och sedermera som verkställande direktör, hos en fabrikör av hygien- och hushållsartiklar i hemstaden. Ungefär samtidigt anskaffade han den lilla stugan på Bondegården som ett sommarnöje, men också – kanske framför allt – som en lantlig tillflyktsort för sin hustru Märta, född Liljencrants (1884–1986), av ädel börd men utan större tillgångar. Liljencrants hade studerat såväl konst som konsthantverk och var på god väg att göra sig ett namn som formgivare när hon förälskade sig i Magnus; även om deras äktenskap inte var olyckligt kände hon sig uppenbarligen begränsad i sin roll som maka och mor och stod också alltmer främmande inför sin makes mondäna livsföring. I stället gav hon sig hän åt sin kärlek till naturen, och Bondegården blev hennes eget lilla paradis – som hon såg sig tvungen att överge när makarna tog ut skilsmässa och Magnus gifte om sig. De fyra år som hon vistades där måste likväl ha gjort ett varaktigt intryck: efter att ha vidareutbildat sig vid Hvilans lantmannaskola – enligt uppgift som ensam kvinna i sin årskull – kom Liljencrants åtminstone tidvis att arbeta inom hortikulturens område, och hon skaffade sig också mer än en ny trädgård under sitt anmärkningsvärt långa liv. (Liljencrants, u.å.; Möller, u.å.; Selling, 1982–84)

Sin tekniska yrkesbana till trots – eller kanske just som omväxling från den – var Magnus lika fascinerad av hortikultur som sin första hustru, men hans intresse tog sig en annan och mycket specifik riktning. Från första början tycks han ha lockats av samlade i allmänhet och iögonfallande exoter i synnerhet; bland de växter som avbildas i en charmerande uppsättning gouacher målade av Louise Stiernstedt (1878–1940), en släkting och nära vän till Liljencrants, under en vistelse på Bondegården sommaren 1910 återfinns ett exemplar av kaktusarten *Gymnocalycium paraguayense* i blom (Fig. 2). Med tiden utsträckte sig samma impuls till andra kaktéer – bland dem det så kallade gubbhuvudet (*Cephalocereus senilis*) och den sägenomspunna nattens drottning (*Selenicereus grandiflorus*) – såväl som till övriga provinser inom växtriket. Inte minst hyste Bondegården vid mitten av 1920-talet vad som mycket väl kan ha varit världens genom tiderna största samling av fetknoppsväxter (*Sedum* och angränsande släkten) – men det är en annan historia (Slávik & Stephenson, 2023).

Vid första anblicken förefaller Bondegården inte ha mycket med jubileumsfirandet att göra – Magnus sommarnöje låg ju inte ens i Göteborg – men bakom kulisserna var förbindelserna mellan dem både många och täta. För att bara nämna de mest iögonfallande: Arvid Bjerke och Sigfrid Ericson, arkitekterna bakom Jubileumsutställningen, var båda engagerade i anläggandet av Göteborgs botaniska trädgård – men anlätades också av Magnus, förr såväl som senare, för att omgestalta både hus och trädgård på Bondegården. Bjerke och Magnus var inte bara gamla skolkamrater och goda vänner utan bodde också till vardags i var sin ände av

■ Fig. 2. Louise Stiernstedt, "*Echinocactus denutans [sic] paraguayensis*", daterad den 13 juli 1910. Privat samling.

en ståndsmissig radhuslänga – ritad av Bjerke själv – i Lorensbergs villastad, belägen på en höjd precis ovanför utställningsområdet (Friberger 1921; Houlitz, 2003, s. 71–73); på fotografiet av Näckrosdammen (Fig. 1) skymtar gaveln till Villa Magnus bland träd-kronorna. För egen del var Magnus inte bara mångårig ledamot av Botaniska trädgårdens styrelse utan även praktiskt involverad i projektet: redan inför invigningen under jubileumssommaren bidrog han med plantor till de nyuppförda växthusen (Lindquist, 1963, s. viii), och när han mer än tjugofem år senare bestämde sig för att sälja Bondegården skänkte han de mest värdefulla delarna av sina privata växtsamlingar till trädgården (Magnus, 1964–65, s. 139).

Men låt oss inte gå händelserna i förväg. I stället återvänder vi till jubelåret 1923 och närmare bestämt till den 5:e nordiska trädgårdsutställningen, anordnad på sensommaren i automobilutställningens tidigare lokaler, som enligt uppgift lockade närmare 30 000 besökare enbart under invigningshelgen (*Göteborgs aftonblad*, 1923, s. 6). Även här satt Magnus i styrelsen och tävlade dessutom själv i så många som fyra klasser: hängväxter, perenner, vindruvor samt "icke nämnda växtarter med varieteter" (5:e nordiska trädgårdsutställningen, 1923, s. 63). I den sistnämnda kategorin deltog han med den "enastående rikhaltiga samling" av köttätande växter som fanns att beskåda längst in i utställningshallen: "ståtliga – en del t. o. m. blommande – exemplar av olika *Nepenthes*-arter med elegant nedhängande, vackert färgade bladkannor, *Sarracenia*-arter med bladstrutar av växlande färg och skapnad och andra representanter för insectivorernas underbara växtgrupp" – ett arrangemang som inte bara åstadkom en "imponerande helhetsverkan" utan också belönades med utställningens

■ Fig. 3. En ögonblicksbild från den 5:e nordiska trädgårdsutställningen, sannolikt tagen söndagen den 23 september 1923. Från vänster syns Gustaf VI Adolf, Erik L. Magnus (med ryggen mot kameran) och landshövding Oscar von Sydow; i bakgrunden skymtar den danske handelsträdgårdsmästaren och ledamoten av folketinget J. C. A. Carlsen-Skiødt. Fotograf: uu. Regionarkivet, Göteborgs trädgårdsförenings arkiv, vol. K:3.

stora guldmedalj (Sylvén, 1923, 123–4). Bland de häpna betraktarna återfinns vi ingen mindre än Gustaf VI Adolf, kronprinsen på Sofiero, som också gav kunglig glans åt prisutdelningen. I ett fotografi bevarat i Trädgårdsföreningens arkiv (Fig. 3) ser vi honom framför Magnus exposition, förmodligen i direkt anslutning till ceremonierna, i samspråk med utställaren själv.

Vad är det då som, bortsett från alla kuriösa detaljer, gör fallet Bondegården värt att lyfta fram i det större sammanhang som Jubileumsutställningen utgör? Kanske att det, på ett tydligare sätt än någon annan av våra tänkbara infallsvinklar, fångar något av den sammanflätning mellan offentligt och privat, allmänintresse och personligt engagemang – kanske rent av besatthet? – som präglade, inte bara utställningen som sådan, utan hela den politiska kultur som den var tänkt att manifestera (Brodin, 2006, s. 41; Fritz, 2006, s. 66–68; Houltz, 2003, s. 53). Fast det är förstås bara en fasett av Bondegårdens kaleidoskopiska historia.

Källförteckning

Otryckta källor

Liljencrants, M. (u.å.). *Min stund på jorden 1884–196....* [Manuskript]. Privat samling.

Elektroniska källor

Göteborgs stad (2022). *Jubileumsparken*. <https://stadsutveckling.goteborg.se/jubileumsparken> [2023-02-09]

Möller, P. (u.å.). *Märta Liljencrants (1884–1986)*. <https://pontusmoller.se/marta-liljencrants> [2023-02-09]

Tryckta källor

5:e nordiska trädgårdsutställningen (1923). *5:te [sic] nordiska trädgårdsutställningen, Göteborg, 21–30 september 1923: katalog*. Göteborg: Göteborgs litografiska aktiebolag.

Bjerke, A. & Ericson, S. (1930). *Utställningens arkitektur*. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalt.

Brodin, L. (2006). En promenad genom utställningen. I: Brodin, L. m.fl. (2006). *Göteborgsutställningen 1923: hägkomster och framtidsspår*. Sävedalen: Warne, s. 41–57.

Bülow-Hübe, E. (1923). Om planteringarna på jubileumsutställningen i Göteborg. *Lustgården* 4, s. 60–72.

Eriksson, F. (1991). *Göteborgs botaniska trädgård: liv och utveckling 1914–1991*. Göteborg: Tre böcker.

Friberger, E. (1921). Privathus-kvarteren å Lorensbergområdet i Göteborg. *Arkitektur (Teknisk tidskrift)* 8, s. 95–101.

Fritz, M. (2006). Näringsliv och samhällsutveckling. I: Brodin, L. m.fl. (2006). *Göteborgsutställningen 1923: hägkomster och framtidsspår*. Sävedalen: Warne, s. 58–69.

Gillingstam, H. (1982–84). Magnus, släkt. I: *Svenskt biografiskt lexikon* 24, s. 673–77.

Göteborgs aftonblad (1923). Trädgårdsutställningen ser ut att bli en publiksuccés. *Göteborgs aftonblad* 24/9, s. 6.

Houltz, A. (2003). *Teknikens tempel: modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923*. Hedemora: Gidlund.

Lindquist, B. (1963). *Katalog över växterna i Göteborgs botaniska trädgård 1962*. Göteborg: Elanders.

Magnus, E. L. (1964–65). Bondegården: en återblick. *Lustgården* 45–46, s. 133–139.

Nilsson, B. S. & Johansson, B. (1998). *Liseberg 1923–1998: från kommark till nöjespark*. Göteborg: Liseberg AB.

Pehrsson, P. J. (2000). Erik Bülow-Hübe (1879–1963) och Birger Myllenberg (1883–1974). I: Andersson, T., Jonstoj, T. & Lundquist, K. (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförlaget, s. 162–171.

Selling, O. H. (1982–84). Erik L. Magnus. I: *Svenskt biografiskt lexikon* 24, s. 677.

Slávik, A. & Stephenson, R. (2023). Bondegården – largest collection of *Sedum* ever? *Sedum Society Newsletter* 145, s. 41–49.

Sylvén, N. (1923). I och kring Göteborg: Föreningens för dendrologi och parkvård fjärde exkursion. *Lustgården* 4, s. 112–140.

Summary

What was the significance of Gothenburg's 1923 Tercentennial Jubilee Exposition, one of the most spectacular events in the city's history, in a horticultural context? After briefly considering various approaches to the question, this article draws attention to a largely forgotten location in the "green" landscape of the Exposition: Bondegården, the private garden of local industrialist and patron Erik L. Magnus (1884–1969), which not only featured what might have been the most exhaustive collection of *Sedum* and related genera ever assembled (Slávik & Stephenson, 2023) but also participated in the Jubilee celebrations with a prize-winning display of carnivorous plants. Highlighting the intimate ties between them, the article argues that both Bondegården and the Exposition were products of the same political culture.

Andrej Slávik, fil. dr.

Djupedals plantskola

andrej.slavik@gmail.com